

İĞNE DELİĞİNDEN AHVAL-İ HÂLİ: ASAF HÂLET

Canan Olpak Koç

■ Asaf Hâlet Çelebi, edebiyat tarihine vaktinden epey sonra girer. Garip şiirinin belirleyici olduğu yıllar onun da şiirinin ortaya çıktığı zamana denk düşer. Şair olarak tanınırlığı vaktinden sonra olur. Oysa en az Garip kadar gariptir onun şiirleri de. Üstelik bir devrin kapandığı zamanlarda, 1907' de, doğmuş bir başka devirde yazmaya başlamıştır. Yani Asaf Hâlet hem bir imparatorluğun son devre çocuğu hem yeni Türkiye'nin gencidir. Zenginliği ve derinliği buralarda aranabilir. Nasıl mı?

Devletler kâğıt üstünde yıkılmış olabilir. Elbette yüzlerce yılın ödenmiş bedelleri, artık kanıksamaya yüz tutmuş kayıpları, siyasi erkin günden güne gücünü yitirşi vardır geride. Fakat o son noktaya gelindiğinde, genişçe bir masanın etrafında toplanan birtakım adamlar hesabı görürler ve devletin ismini resmîyetten kaldırırılar. Giden gitmiştir, yerine kurulanın ahvalini konuşmaya gelmiştir sıra. Peki bir devletin varlığını zihinlerden de kolayca söküp atmak mümkün müdür? En azından Osmanlı'nın yıkılışıyla Türkiye'nin kuruluşuna şahit olmuş kuşağı merkeze alarak bakarsak bunun hiç de kolay olmadığını rahatlıkla söyleyebiliriz.

Aşağı yukarı bir dönem aralığı verecek olursak, 1880 ila 1910 yılları arasında doğmuş olanları bir geçiş nesli sayabiliriz. Öncesinde doğanlar Cumhuriyet'in getirdiği yeniliklerle fazla haşır neşir olamamışlardır, sonrasında doğanlarsa büyük oranda zaten yeni rejimin şartlarıyla büyümüşlerdir. Arada kalanlar, her yönüyle eşikte kalacaklardır: Alfabe değişikliğiyle onca yılın yazma deneyimi sekteye uğrayacaktır mesela, süzölmüş zevklerinin yerini bir başka âlemin âdetleri alacaktır, sokaktaki yüzlerden evlerin dekoruna yeni bir hayatla karşılaşacaklardır.

Tanzimat Dönemi yazar ve şairlerinde düalist bir kafa karışıklığı bulmamız boşuna değil. İçinde büyüdükları zevk ve hayat algısıyla doğru olduğunu kabul ettikleri Batı kaynaklı düşünce arasında büyük fark vardır, böylesi bir fark da aklıyla kalbi arasında bocalayan kişileri düalist bir kafa karışıklığına düşürecektir. Öte yandan eşiğin mağdurları, içsel bir hesaplara düşme lüksünden dahi mağdurdurlar: Yeni, eskiyi kökten silip atma pahasına sahneye çıkarılmıştır; vurulan neşterin ucu alışkanlıkları bir müddet sürdürüp yeniye uyum sağlamaya müsaade etmeyecek denli keskindir. Bin sekiz yetmiş üç doğumlu Mehmet Âkif dik bir duruş sergileyip kitapları son bir kez Osmanlı Türkçesiyle yayımlamış olabilir. Oysa Yahya Kemaller, Ahmet Hamdiler, Yakup Kadriker, Reşat Nuriler, Abdülhak Şinasiler sadece birer edip değildirler; içlerinde taşıdıkları deruni zevke rağmen yeninin inşasında da görevlidirler. Tüm bu isimler kimi zaman eşiğin diğer yanına geçmiş görünseler de aslında bir yanlarıyla hâlâ maziye bağlıdırlar; en azından ortaya koydukları edebî metinlerde o koku hissedilir.

Bir yanıyla serbest ölçünün imkânlarından yararlanıp imgeye yaslanarak İkinci Yeni'nin gelişine göz kırpan; diğer yanıyla divan şiiri mazmunlara, telmihlere, tasavvufi mecazlara, kadim Doğu kültürüne kapılarını sonuna dek açan şiiriyle Asaf Hâlet Çelebi de eşik nesli şairlerinden. Özel hayatında aşklarıyla, evlilikleriyle, memuriyetleriyle, değeri artacak diye onun üzerinden refah hayatın hülyası kurulan arsalarla şimdiye fazlasıyla bağlıdır o. Gelgelelim Cüneyd'in cübbesinin altında, Ferhat'ın kazdığı dağların derininde, içindeki mağaranın kitaplarının tasvirlerinde, İbrahim'den devirmesini istediği putlarda, billur sarayların bomboş odalarında yitirilmiş bir zamanı arayan da o. Şu hâlde Asaf Hâlet Çelebi'nin şiirlerine mevcutla ideal arasında kalmış bir benliğin bunalımını yansıtan varoluşçu metinler diyebilir miyiz?

Önce şairin şiir tanımına bakalım.

Asaf Hâlet, Mustafa Baydar ile yaptığı bir konuşmada şiir hakkında “*basma-kalıp bir peyzaj, uluorta bir hikâye olmadığı gibi, neyi ifade ettiği belli olmayan bir musiki de değildir*” (Miyasoğlu, 1993: 90) diyor. Dikkatli bakılırsa geleneksel tariften ziyade yeni sayılabilecek tanıma uygun bir nitelemedir. Ortada ağyarı men, efradı cem durumu yoktur çünkü muallak bir konuda kişisel tanım vardır. Bu tanımın bir yönüyle Ahmet Haşim'e hak verip bir yönüyle ona karşı çıktığını söyleyebiliriz: Şiirin basmakalıp bir peyzaj ve uluorta hikâye olmasıyla şiirin sözden ziyade musikiye yakın olması hemen hemen aynı şeydir. Fakat anlamdan hepten arındırılmış bir musiki de şiir değildir. Asaf Hâlet, şiirinin öncelikle duygu olduğunu kabul ediyor. Şiirde aklın tamamen devre dışı bırakılmasınaysa itiraz ediyor.

Akıl söz konusu olduğunda birtakım sorgulamaların kendiliğinden ortaya çıkması kaçınılmaz bir durum. Evet, duygu da geçmişten beslenir, çoğu zaman şimdiye ait duygulanımların gerisinde de geçmiş vardır fakat şimdinin deneyimleri geçmişin duygularını değiştiremez, Bachelard'ın kabulüyle söyleyecek

olursak “*Kalbin kronolojisi bozulmaz.*” (Bachelard, 2023: 168). Akılsa şimdiye bağlılıkla geçmiş inkâr edememe arasında yaşadığı o git-gel durumunda şimdiyi yahut eskiyi yargılayabilir. Asaf Hâlet kendi şiirini çok güzel tanımlıyor bu anlamda: Kişisel gözleme dayalı tasvirlerin ve otobiyografik deneyimlerin olmadığı, kapalı anlatımına rağmen akıl temeli üzerine kurulmuş bir şiir.

Asaf Hâlet, Adımı Unuttum şiirinde “*adımı unuttum/ adı olmıyan yerlerde*” (Çelebi, 2025: 45) diyor ve bir iğne deliğinden bakılarak görülen başka bir dünyayı anlatmaya koyuluyor. O iğne deliği nedir? Bilinçle bilinçaltı arasındaki bir geçit sayabilir miyiz o iğne deliğini? Şayet öyleyse göz, deliğin hangi tarafından bakıyordur? Mademki şiir rastgele atılmış oltaya gelen sözcüklerden ibaret değildir, öyleyse Asaf Hâlet’in adını unuttuğunu söyleyerek başladığı şiiri de bilinçaltından kendine dair algılar içermelidir. Belki de şairin *adını unutmaması*, yeni hayatın yıktığı formlara tepki niteliğinde bir karşı çıkışıdır. Bu ilan beyanı, içsel dengelerin sarsıldığının ve huzursuzluğun kavileştirdiği kendine dönüş isteğinin şekle bürünmesidir. Onun tercihini geniş pencerelerden iğne deliğine çeviren ve varoluşsal biçimi reddederek değil de “in cin; benî âdem” olmaktan dahi kaçırta huzursuzluk, kendi anlatısını kurma arzusudur.

Yahya Kemal, Ziya Gökalp’in sadece geçmişe bağlı olduğu yönündeki ithamına “*Ne harâbî, ne harâbâtıym/ Kökü mâzide olan âtiyim!*” (Beyatlı, 2010: 16) dizeleriyle cevap vermiş olabilir. Ama gerçekten Yahya Kemal, geçmişle geleceği sentezlemek suretiyle ununu eleyip eleğini asmış bir dinginliğe kavuşmuş mudur? Yoksa şiirindeki o sentez hâli doğrudan anla barışamamış olmanın bir kazanımı mıdır? Konumuz Yahya Kemal değil. O yüzden derinine inmeden, Yahya Kemal’i Yahya Kemal yapanın hem Doğu’nun damıtılmış zevklerinin lezzetini alması hem de şimdinin imkânlarına bağlılığı olduğunu söylemekle yetineceğiz. Asaf Hâlet’te de bir taraftan kendini varoluşun akışına teslim etmenin ve onunla bütünleşmenin rahatlığı var; diğer taraftaysa bütün olanlardan uzaklaşma hatta şimdiyle yan yanayken bile mesafeyi açma niyeti saklı. Elbette naif ve estetik tavrı koruyarak sürdürdüğü insani ilişkiler, sınırlarının ihlali söz konusu olduğunda değişiyor ve varoluşsal bir kaygının eşiğinde gelip gidiyor ve bireysel yaşamında takıntı derecesinde günlük hayata dair ısrarları olmasına karşın şiirinde yalıtılmış bir hayatı sürdürüyor.

Asaf Hâlet şiiri, eksenini yalıtılmış olanın yalnızlığı algılama hâli, hiçliğin sınırını zorlayan duygu yoğunluğuyla kurar. Söyleme hâlini tutturduğu estetik dikişlerle tamir ederek bütünler. Dengesini sağlamakta zorlandığı ilişkiler, kendini hissettiği özden uzaklaştıkça yaşadıkları, sanatçının yaratım krizlerinde zedelenen hatta kopan aidiyet bağları yalıtımın bir sonucudur. Herhangi birinin dünya ve kişilerle uyum süreciyle şairlerinkinin farklı olduğuna dair bir çıkarımla devam edilirse şair bütünlükten koptuğu anlarda hayallerini faklı dillerle zenginleştirmekten çekinmez. Hayatıyla eş zamanlı yapılacak okumalarda şiirlerinde öznenin git gide bir şekilde tanıdık dünyadan uzaklaştığı görülür. Okurun yalnızlaşma olarak düşüneceği şey şairin kaygı hâlinin parçasıdır.

Yalıtım, Yalom'un kaygı kaynaklarından biridir. Bazıları kendini dünyadan yalıtır zira dünya, hiç de kendin kalabileceğin bir yer değildir. Nihayetinde şair de 1907'de dünyanın artık sık sık gözyaşı dökmeye başlayacağı bir zamanda doğar. İnsanın yalıtıma ihtiyaç duyacağı günler yakındır. Ama aynı insan, en azından yaşama biçimini ve var oluş hâlini kendi seçmelidir. İşte iğne deliği de en azından nereden bakacağına karar verilen bir mekân seçimidir. Dünyaya küsmeden yaşamaya devam eden Asaf Hâlet'tin derin yapılarla karşılaşması bu sayededir. Yalom derin yapıyı nihai kaygıların karşılığı olarak kullanır. İlk adım için her zamanki dünyamızı silebilirsek veyahut parantez içine alırsak derin yapılarla, nihai kaygılarla karşılaşılabiliriz:

Bu düşünme süreci çoğu kez belirli acil deneyimlerle kolaylaştırılır. Çoğunlukla bahsedildiği şekliyle bu "sınır" ya da "uç" durumları, kişinin kendi ölümüyle, geri dönüşü olmayan büyük bir kararlar ya da kişiye anlam veren önemli bir yapının çöküşüyle karşı karşıya gelme gibi deneyimleri içerir. (Yalom, 2013: 13-19)

Burada bir soru daha soralım kendimize: Peki şiiri de bir tür yalıtım hâli sayabilir miyiz? Ruhların, varlığın katı gerçeğinden kaçarak dingin bir ana sığmaya çalıştığı sığınak...

Saf şiir temsilcilerinin şiirlerine baktığımızda soruya "Evet!" yanıtını verme gerekçelerimizin olduğunu rahatlıkla görebiliyoruz. Nesirde şimdiye ait sorunları ve bireysel gözlemleri ele alan yazarlar, şiirden anı arındırmışlar. Bunun gerisinde elbette şiiri tüm zamanlara ses veren soylu bir sanat kabul etmelerinin etkisi büyük. Ama bir yandan da o soylu sanat, şairin mevcut benliğinden uzaklaşıp ideal benliğine yaklaştığı korunaklı bir alan. Asaf Hâlet de nihai kaygılardan biri olan yalıtımı günlük hayatı sürdürebilmenin çarelerinden biri kabul edip Adımlar şiirinde çoğalan benleriyle zamana hükmediyor ve "her adımında/ sonsuz ben'leri koyuyorum/ boşluğa/ ve yine ben dolmuyorum" (Çelebi, 2025: 53) derken o korunaklı alana adımını atıyor aslında. Bu da bize şunu gösteriyor: Asaf Hâlet şair insan sıfatıyla ne sıradan olmaya ne hayattan kopmaya ne de sıradanlaştırmaya razıdır. Şiirinde daima dil yolunda, karşılığını tahmin edilenin aksine göstergelerle kurmuş olmasının altında yatan gerekçe de benzerdir. "*Varlık kendisi olmak için, buradallığına kavuşmak ihtiyacında olduğu için dile gelmek zorundadır. Dolayısıyla varlık daima dil yolundadır (...)*" (Altuğ 2008, 100). Şairin yolculuğunu sekteye uğratan her dokuş karşılığını sitemle bulur. Ki memuriyet yıllarında, amirinden gelen haksız davranışlara tepkisi dile getirirken ayrıcalıklı olmak istemediğini açıkça söylemesi, o sitemin gerçek hayata tekabül eden bir karşılığıdır.

Asaf Hâlet şiiri eksenini, yalıtılmış olanın yalnızlığı algılama hâliyle ve hiçliğin sınırını zorlayan duygu yoğunluğuyla kurar. Söyleme hâlini, tutturduğu estetik dikişlerle tamir ederek bütünlük. Dengesini sağlamakta zorlandığı ilişkiler, kendini hissettiği özden uzaklaştıkça yaşadıkları, sanatçının yaratım krizlerinde zedelenen hatta kopan aidiyet bağları yalıtımın bir sonucudur.

Herhangi birinin dünya ve kişilerle kurduğu uyum süreciyle şairlerinkinin farklı olduğuna dair bir çıkarımla devam edilirse şair, bütünlükten koptuğu anlarda hayallerini farklı dillerle zenginleştirmekten çekinmez. Hayatıyla eş zamanlı yapılacak okumalarda, şiirlerin de öznenin bir şekilde tanıdık dünyasından git gide uzaklaştığı görülür. Aslında okurun yalnızlaşma olarak düşüneceği şey şairin kaygı hâlinin parçasıdır.

Bazı örneklerde anlamın belirsizliği yönüyle marjinalleşen Asaf Hâlet şiiri, -güzel ifade edilmiş uyumlu seslerle- kaynak sesin dünyaya uyumlanma çabasını hızlandıran bir şiir. Bir savunma alanına dönen şiir dili, varoluş biçimini bulmuş olmanın hazzıyla yol alıyor. Bir başka deyişle şiirin estetik ilkelerini yerle bir ederek ötekenden ziyade bir ton seçimiyle sürüyor. Şairin şiirlerinin neredeyse hepsinde yakalanan özgün tercihler, kendisinden öncekilerle bağını koparmış görünebilir. Öte yandan bu tercihler, ona kendi şiir estetiğini kurmak gibi bir ayrıcalığı da bahşediyor. Şiirlerine yansıyan varoluşsal yapının temeliyse kendine dönme evresindeki yalıtımla ilgili. Bu evre, bütün insanlarda ortak biyolojik evrelerin dışında bir aşama. Huy oluşturma ya da huyun değişmesinde; besleyici, yıkıcı rolleri olan çevrenin ve kültürel atmosferin burada hükmü geçmiyor.

Asaf Hâlet'in şair tarafı dünyada tutunamaz. İlk imgeleri dışlayan şiir dili, adını, unutmaya eyleminde başlattığı farklı bir eylemi seyreden olmanın tadını çıkarır. Onda kendine olan bağlılık, kendini de inandığı evrensel yasalara bağlılığa taşır. Yakın edebî çevreden yalıtımla şairden şaire değişen söyleyiş biçimi, onda şair olarak tek kendinde olacağı yöneltir. Takıntılı hâle getirdiği bo-calamalar, uyumsuzluk içinde mecbur kaldığı uyumun negatif etkisidir. Var olmak adına kabullendiği günlük bağlantılar, küçük memuriyetin bunaltıcı havası, yaşı kendinden küçüklerin amirlik heyecanı onda; mistisizmle genişleme, sarkastik çırpınışlarla suyun üzerinde kalma mecburiyetini doğurur. Her zaman temiz ve şık şair, kirli dünyaya tepkisini toz kondurmaktan kaçındığı elbiseleriyle verir. Onda ben diliyle başlayan her mısra herkes olmaktan kaçanlara döner. Faşizme inat kurduğu dil kötümser değil ama iyimser de olamayan bir seyre çıkarır. Buradan yol alındığında Asaf Hâlet'in kişiliğinin zayıflığı yönünde bir algı anlaşılmaz. Şair isterse bir pilavla bile içsel olarak sağlamasını yaptığı aidiyeti hatırlar. Uzun yıllar devam ettiği Galatasaray Lisesinden ayrılıp Adliye Meslek Mektebine gitmiş olsa da iğne deliğinden gördüğü yine orası gibidir. Mizacı, büyük koltuklarda büyük laflarla dünyayı genişletmeye uygun değildir. Sıradan işlerle geçimini sağlar. Benliği, saklı tuttuğu sarsıcı bilinci ruhani havada açığa çıkarır. Kendine has imgelerle içini açarken örter sanki. Dolayısıyla varoluşsal kaygısını yalıtımla başka biçimde açacak delikler arar, bulur. Okuru sadece daha önce duymadığı sözcükler ve yapılarla sınamaz. Onun anlam dünyası da ancak başka keşiflerle ortaya konabilir. Bütün derdi "kendiyile olanlar"a has bir içe dönüklük vardır. Oysa Fransa da yaşanan bir olaya, bir şekilde toplumsal soruna dönüşmüş şeylere evrensel kabuller çerçevesinde cevaplar verir. Ona göre insanlığın trajedisi, aynı yanlış yerden

bakıldığından sürer. Kişi ancak kendisini yalıtıp bakacak bir iğne deliği bulursa çoğalır, zenginleşir.

Asaf Hâlet, anlamla anlamsızlığın varoluşsal giz olarak kesiştiği alanda yer alır. Mehmet Kaplan'ın "kültür şiiri" diye tanımlama çabasını aşan bir açıklama ihtiyacının olduğu ortadadır. Döneminden bugüne gelen "anlaşılması güç" yakıştırmaları da giz olarak adlandırılan kesişimin hâlen çözümlenemediğini gösterir. Öyleyse onun özgünlüğü sadece yabancı sözcükler kullanması, dönemi için yeni olan serbest ölçüyü kullanması, ironiyle karışık üslubu seçmesi, sesi başrole taşıması ya da alışılmamış bağdaştırmalar yapması değildir. Kendine doğru olma hikâyesiyle birleşen gündelik yaşantısında, varoluşsal kaygıyı yalıtımla sorunsallaştırmasıdır. Onun şiirini kuruş biçimi yalıtımın bir yansımasıdır. Olduğu yerde hızla içine kaçır, iğne deliğinden dünyayı seyreder. Dünyaya "Cüneyd" biçiminde aynı kaftanla farklı dillerde döner. Kapana-rak en yalın açılan şairdir. İnsanın varoluşunun birlikte olma olduğunu iddia eden Heidegger'in açtığı kavramsal bağla söyleyecek olursak kendi "ben"iyle bütün insanlığın "ben"ini kendince mistik bir potada birleştirir.

Asaf Hâlet'in şiir dili varoluşsal kaygılar etrafında örülmüştür. Lakin ona varoluşçu bir şair yakıştırmalarını yapmak hem tarihi yönden erken bir atıf olur hem de şairin sınıflandırılmasında bir çarpıklığa yol açar. Onda varoluşa dair çıkarımlar yaparak özgün kalabilme yetisi vardır. Mistik yol alışları, tasavvufa meyli, Hint edebiyatı gibi farklı söyleyiş kalıplarına yatkınlığı neyse varoluşla bağlantısı da şiirini derinleştirmek amacıyladır.

Kaynaklar

Altuğ, Taylan, Dile Gelen Felsefe, YKY, İstanbul 2008.

Ayvazoglu, Beşir, *He'nin İki Gözü İki Çeşme*, Kapı Yayınları, İstanbul 2014.

Bachelard, Gaston, *Su ve Düşler*, Ketebe Yayınları, İstanbul 2023.

Beyatlı, Yahya Kemal, *Siyâsî ve Edebî Portreler*, İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları, İstanbul 2010.

Çelebi, Asaf Hâlet, *Bütün Şiirleri*, Everest Yayınları, İstanbul 2025.

Miyasoğlu, Mustafa, *Asâf Hâlet Çelebi*, Akçağ Yayınları, Ankara 1993.

Yalom, Irvin, *Varoluşçu Psikoterapi*, çev.: Zeliha İyidoğan Babayigit, Kabcacı Yay., İstanbul 2013.